A FELSŐ KERESKEDELMI ISKOLÁK FEJLŐDÉSE.

1. E lapokon eddig kevés szó esett a felső kereskedelmi iskolákról. Hosszú időn át a köztudat sem vette sokba őket. Bizonyos lenézéssel beszéltek róluk; tudták, hogy vannak, de hogy milyen munka folyik ott, milyen tanítástervvel és milyen nevelőkészséggel, aziránt kevés ember érdeklődött. A tanulóanyag átlagában gyenge volt. Aki nem boldogult a középiskolában, azt kereskedelmibe adták. Jól járt. Nem lett belőle éhbérrel fizetett lateiner ember, de — ha kötelességtudó, lelkiismeretes munkás volt — lett belőle jól fizetett kereskedelmi tisztviselő, kereskedő, bankhivatalnok, aki protekció nélkül, tehetsége szerint haladt pályáján s lett belőle gazdag kereskedő, tekintélyes bankok igazgatója, cégjegyzője, főkönyvelője. Gyakorlati érzékét nem cserélte el a lateinerekével, legkevésbbé azokéval, akik belénevelték vagy fejlesztették: tanáraiéval.

A majdnem másodrendű szerepnek, mely iskoláinknak a többi középfokú intézet között elméletben kijutott, kétségtelenül nemcsak az a szűrőkészülék volt az oka, amellyel a gimnáziumok IV. osztálya után a tanulósereget más-más pályára szitálták. Maguk az iskolák is — melyeknek elsei nálunk az első bankok és gyárak idejéig nyúlnak vissza — a fejlődés sokat rázkódtatott korát élték évtizedeken át. Nem volt sajátos tanárképzésük. A minősítési törvény is sok haladásnak volt akadálya. Rémképül állott itt is minden fejlődés előtt, hogy nem az életnek, hanem az érettségi vizsgálatnak s általa voltaképpen — mint *Ernst* Ottó a német iskolákra is találóan, de fájdalmas érzéssel állapította meg — az (itt egy évvel hamarább elérhető) egyéves önkéntességi jognak tanítottak. Mindez együttesen zavarólag hatott fejlődésüknek egységes irányára.

A leglényegesebb ellentét azonban magában az iskolák tantervében keletkezett s a fejlesztésnek egy-egy új áramlata e Scyllák és Charybdisek között majd az egyik, majd a másik szirt felé hajtotta a csónakot.

A kereskedelmi iskoláknak ugyanis kettős feladatuk volt. Szakképzettséget kellett adniok gyakorlati téren oly tárgyak tanításával, amelyeknek tudományos jellege sok ember szemében kérdéses volt s amelyeket mások viszont ellenkező túlzással csak ügyességeknek tekintettek. Másfelől abiturienseiket 17—18 éves korukban az életbe bocsátották ki, ahol — különösen a régi korszakban — továbbképzésükre kevés alkalmuk nyílt. A részletekig ható tudást illetőleg akadt ugyan közöttük még így is sok önerejéből lett ember, de műveltségük alapját mégis, még pedig minden téren, az iskolának kellett leraknia. Erre való volt a szaktárgyakkal *szemben* az ú. n. közmű-

veltségi tárgyak csoportja, amelyek lényegükben, módszerükben, sőt iskolakönyveikkel is alig különböztek a középiskoláknak e tárgyaitól.

Mindez nemcsak természetes gátja volt a koncentrikus tanításnak s ebből következőleg a tanítás egységes szellemének, hanem a szaktárgyak csoportját a közműveltségi tárgyak csoportjának párhuzamos, velük soha nem találkozó, más célpont felé biztos irányban, de külön-külön haladó egységeivé tette, melyek mindegyikének a hozzátartozó tárgyak között külön-külön kapcsolatai voltak, de egymással semmi érintkezése, talán a *szépíráson* kívül. Ehhez járult a tanároknak teljesen különböző képzése; vannak szakiskolai és középiskolai képesítésű tanárok s közülük az előbbiek átlagban idegeneknek tekintik az utóbbiakat, ők voltak a »bennszülöttek», emezek viszont egy évvel több tanulmányukra vagy amazoknak elérhetetlen bölcsészeti doktorátusukra hivatkozhattak. Végül s az előbbinél is súlyosabban nyomja a mérleget az a különbség, hogy a két csoport tanárai között, de még a tárgyaknak ilyen csoportosítása között is két eltérő nevelés világnézete állt szemben: a humanista iskolákban nőtt s a művelődési tárgyakat általában jellemző lelkes ideálizmus a szaktárgyaknak másszerű lelkesedést követelő helyes gyakorlatiasságával.

A kereskedelmi iskolák belső világának e zárt körökön belül, tárgyilagosan s eszményekért, a szakiskolai tökéletes nevelés magasztos feladataiért vívott harcán túl az iskolák magukra hagyatottságának megvolt a jó eredménye. A közvélemény nem érdeklődött a fejlődésnek e harcai iránt, nem törődött velük, tehát nem is avatkozott bele hozzá nem értő nagyképűséggel. A fácska, amely kettős ágával gyengülve, egymagában állt, hivatott szakemberek közül kapta kertészeit, akik nem elvont elméletek, hanem a gyakorlatból vett tapasztalatok nyomán nyesegették, óvták, egyenesítgették, olyannyira, hogy a magyar felső kereskedelmi iskola hova-tovább mintája kezdett lenni vagy legalább elismerésére talált a nemzetközi szakoktatásnak.

Ezt bizonyította az 1913-ban Budapesten tartott nemzetközi szakoktatási kongresszus is. A nagy pompával és sok belső tartalommal lefolyt ünnepségek fényes sorozata határköve lett a multnak s kezdőpontja az új korszaknak, melyhez a világháború nyomorgó esztendei nem egy suta lépéssel a vajudás nehéz idejét jelentették.

Négy alkotás fűződik ez évekhez, mint olyan mozzanat, mellyel az új idők kezdetén számot kell vetnünk.

Az első kettő is fejlődést jelentett egyben-másban, de megállást, sőt hanyatlást a fejlődésnek leglényegesebb kellékében.

Az 1915. évi augusztus 1-én kelt 81,000. sz. VKM. rendelet Hivatalos Közlöny 1915 : 19. sz.), mely a *felső kereskedelmi iskolák új tanítástervét* szabta meg, gyakorlatilag segített ugyan az eddigi

tervek túlhalmozottságán, mert a heti kötelező órák számát mind a három osztályban 30-ban állapította meg a régi 32—34—34 órával szemben és eltörölte az osztályvizsgálatokat, de kimondta, hogy az Orsz. Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács, a kereskedelmi iskolák és a gyakorlati élet régi, sokat hangoztatott követelménye, «a felső kereskedelmi iskoláknak *négy évfolyamra tervezett szervezete* a mostani körülmények között és a legközelebbi időben nem valósítható meg». Amit a hároméves tanításterven javítani lehetett, azt e rendelet foltozgatásképpen megtette. Fölöslegesnek mutatkozott tárgyakat megszüntetett, illetőleg — gyökeres koncentrációképpen — más tárgyak közé olvasztott be, óracsökkentést rendelt el és a vegytanban három évre tolta ki az órákat, az óraszám megváltoztatása nélkül (amit a könyvviteltanra hasonlóképpen elrendelt, az később megint visszacsinálódott). Az idő alaposabb kihasználására is volt gondja, részletkérdésekbe is beleszólt — különösen a hospitálást illetőleg — s ha ebben is volt nem egy hibája (pl. a jogi ismeretek rossz elosztása), volt egy gyenge érdeme: javítani próbált a tárgyak régi mellérendeltségének, párhuzamosságának őshibáján, megpróbálta egy tökéletes koncentráció biztos fejlődésének megalapozását, voltaképpen azonban látni fogjuk, lerontotta.

Ez a megalapozás, amelynek elemei csak halvány vonásokban vannak meg e rendeletben, kissé élesebben domborodik ki abban a hatalmas munkában, amelyet a vajudás második fontos mozzanatául emeltünk ki, s amely egyelőre az Orsz. Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács elnökségének csak *javaslatául* látott napvilágot 1916-ban: a tanítástervvel kapcsolatos és a tanítás irányítására vonatkozó *Utasításokban*. Már-már el sem hisszük, hogy ilyen is volt. Küzdelmes munkánknak új hajnalát jelentené a javaslat, ha az új korszaknak minden követelményével gyökeresen számolva az iskolák tökéletességét megalapozó haladottabb átdolgozást is megérne.

A tanterv és az Utasítások a teljes koncentrációt sehol sem hangoztatják különösebben, ismétlem, csak lépéseket tettek feléje s e lépéseket is a meg nem értés jellemezte. Ezt bizonyítja, hogy mikor a jó út megvolt már hozzá, teljesen félbehagyták, ellenben megjelent megint egy torzkép, a multból visszajáró kísértet réme. Mintha csak megbánták volna «illetékes» tényezők, hogy egy keveset is engedtek, hogy ez a párhuzamos kettősség, ez a veszedelmes ellensége a kereskedelmi oktatásügynek, talaját kezdte veszíteni az érés felé közeledő, modern felső kereskedelmi iskolákban, megjelent a leányközépiskolák új tanítástervе, benne a régi rendszer egyik torzszülötte: *a felső kereskedelmi leányiskola*. Még a nevét is, a jó, magyaros hangzású nevét is kisajátította, megkülönböztetésül a régi és mégis

modernebb, tehát újabb *női felső kereskedelmi iskolák* rossz elnevezésétől. Ami pedig a név mögött rejlett, az megtagadása volt a felső kereskedelmi iskolák eddigi fejlődésének, az tiszta, humanista szellemű középiskola volt, amelybe beékeltek szaktárgyakat is. Szegény szaktárgyak árván állnak ott magukban, mert hiszen az igazi leány-középiskolák eszménye az *olcsó* hármas tagozat, ahol a nyelvi és természettudományokat a három tagozat növendékei *együtt* tanulhatnák, s egy-egy csoport a görög és latin órákon elmenne más terembe könyvvitelt, levelezést tanulni. Szánalmas mozzanat volt ez a harmadik.

Mielőtt pedig a negyedikre rátérnénk, be kell számolnunk arról is, hogy közbeesett az új korszak kezdete. Föllélegzettünk. Mert különféle képesítés, áldatlan tanterv, anyagi bajok közepett is volt a kereskedelmi iskolák tanárainak egy közös, mondhatnám koncentrikus vonása: az iskola szeretete. Minden tanár, aki, sokszor becsvágya ellenére, kereskedelmi iskolához került, foglalkozott az iskola sajátos feladataival, érezte, hogy a fejlődés állapotában dolgozunk és élünk, s munkája közben megszerette e sajátos pedagógiájú és didaktikájú tanári hivatást. Mindnyájan éreztük, hogy itt a legtökéletesebb iskolák egyike van kiforróban, amely céltudatosan, kezdettől fogva demokratikus feladatokkal és gyakorlatilag az életbe illeszkedve, de pedagógiai követelményeknek is viszonylag legjobban megfelelve (csak az osztályok legnagyobb — 40 — létszámára gondolok hamarjában) s megértően istápolva fejlődött eddig is. Éreztük, hogy ez a fejlődés kezd a tökéleteshez — bár lassú léptekkel — közeledni. És megéreztük, hogy a forradalom, az új korszak félre tud majd minden gátat vetni, amelyet a fejlődés elé, csak legutóbb is, a háborús viszonyok kikényszerítette rendeletek is vetettek.

Kiváló szerencséje, talán nem is véletlen jó sorsa volt ez iskolanemnek, hogy a forradalom éppen azon a ponton találta, mikor a fejlődéshez csak egyetlen ilyen hatalmas erejű lökés hiányzott, amilyent éppen az új átalakulás tudott neki adni.

Éppen ilyen szerencsés találkozása az eseményeknek az a könyv, amelyet negyedik mozzanatul hagytunk (időrendben is az), s amely éppen akkor jelent meg, mikor így érlelésre került iskoláink sorsa. Erre a könyvre mondanivalóink során közbevetőleg ki kell térnünk. Mert ez a könyv is — *Schack Béla: Felső kereskedelmi iskoláink tanítástervének fejlődése* — zárókő a multak történetében. Akkor jelent meg, a tegnapról és tegnapelőttről beszámolva, mikor a *ma* hajnala hasadt. Mintha csak azt mondaná, nézzük meg, hogyan is állt a dolog iskoláink körül, mink volt és mink van — hogy azután jobban foghassunk hozzá, hogy mink lesz.

2. Schack Béla könyve összefoglalása volt annak a fejlődés-

nek, melyen a mai felső kereskedelmi iskolák tanításterve végighaladt. Voltak ugyan már régen kereskedelmi iskoláink — 1763—1776-ban Szempcen a piaristák *főiskolát* (Collegium Oeconomicum) is tartottak fenn, — de hivatalos tanterv szerint csak 1872 óta tanítottak, amikor Trefort adja ki első ízben *A kereskedelmi iskolák szervezetét.* Mintája a különösen szászországi típusú *kereskedelmi középiskola,* jellemvonása Schack szerint a közép- vagy a polgári iskola IV. osztályára támaszkodó és érettségi vizsgálattal befejeződő hároméves tanulmányi idő és ennek keretén belül *kereskedelmi és közműveltségi szakok párvonalas tanítása.*

A nyolcvanas évek tanítási tervei érdekes és tanulságos kísérleteket jelentenek. A minősítési törvény a hatosztályos polgári iskolának számbavehető előnyöket nem nyujt. Az V. és VI. osztály tehát kétfelé ágazva kétéves kereskedelmi tanfolyammá is fejlik (1884). A csonkán maradt 4 osztály fölé tervszerűen emelnek vagy akarnak emelni ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági tanfolyamokat, de igazában csak a kereskedelmi válik be s ezt is hamarosan betetőzi a harmadik évfolyam; ekkor polgári iskolával *kapcsolatos közép kereskedelmi iskola* lesz belőle (1885). Ennek tanterve (még ez is Trefort rendelete) lényegesen eltér az *önálló* közép kereskedelmi iskoláétól, amely a *szaktárgyakra* az alsó osztályokban több gondot fordít. Ez utóbbiaknak 1872-iki tantervével szemben 1884-ben alapos, 1885-ben mérsékeltebb óracsökkentéssel találkozunk. Ekkor szerepel először mint kötelező tárgy a francia.

A negyedik Szervezet az 1895-iki. Wlassics Gyula idejéből való s húsz esztendeig volt életben. Ez nevezi el az összes ily típusú iskolákat egységesen *felső kereskedelmi iskoláknak.* Tantervük *a kereskedelmi iroda teendőit* helyezte előtérbe. Az irodai gyakorlat, mely az előző tantervben «nem kötelezett» tárgy volt, bevonult a rendes tárgyak közé. A levelezés önálló, a kereskedelmi ismeretek külön tárgy lett. Ez a Szervezet állapította meg a tanulók legnagyobb létszámát negyvenben. Még közel sem eszményi állapot, (a 25-ös létszám volna az), s különösen, mert a főigazgató és a miniszter e létszámon felül is megengedhette a felvételt (sajnos, ez így van ma is), de haladást jelentett a középiskolákhoz képest.

E szervezetnek és tanítási tervnek legnagyobb hibája a növendékeknek mind óraszám, mind tananyag tekintetében való túlterhelése volt. Az irodai teendők előtérbe helyezése — jóllehet az iskolák igazi céljával ellenkezett — a gyakorlati követelményeknek megfelelt. A közműveltségi és szakismereti tárgyaknak kettőssége azonban még megvolt benne s] koncentráció inkább csak a két csoporton belül mutatkozott. A könyvvitel, a levelezés és az irodai munkálatok, a

mennyiségtan és a kereskedelmi számtan többnyire egy kézben csoportosítva, megteremtette a kapcsolatot e tárgyak közt. A tárgy természeténél fogva az előbbihez sorakozott a kereskedelem ismertetése, s evvel, de a levelezéssel is összefüggöttek a jogi, sőt részben közgazdasági ismeretek is. Belső összhang azonban a két nagy csoport között nem volt, de nem is lehetett.

1902—3-ban azután a reform-munkálatok kezdetével döntő jelentőségű lépések történtek. Az Orsz. Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács *tapasztalati* adatokat szerzett be egyrészt pedagógusoktól, másrészt a gyakorlati élet képviselőitől és 210 alapos és terjedelmes vélemény alapján megállapította azokat a *vezető elveket*, amelyeket az új szervezet megalkotásában figyelembe kell venni. Ezek nemcsak didaktikai és tárgyi szempontokra vonatkoztak, hanem ethikai, gyakorlati és szellemi kérdésekben is nevezetes elvi álláspontra jutottak.

Így többek között kimondották, hogy az iskolákat közelebb kell hozni a gyakorlati élethez; hogy a tanulók jellemképzését főfontosságú feladatnak kell tekinteni; a növendékekbe belé kell csepegtetni a testi fáradsággal is járó kereskedelmi foglalkozás őszinte megbecsülését és a vállalkozó szellemet; hogy a rokontárgyak koncentrálására nagy szükség van stb. Hogy az évvégi vizsgálatok eltörlését, az érettséginek enyhébb, könnyebb formáját hangoztatták, kereskedelmi szaktanácsok szervezését sürgették, tanulmányi látogatásokat tartottak kívánatosnak az ipari és kereskedelmi élet műhelyeibe, talán nem kisebb jelentőségű dolgok, mint az, hogy *az egész tantervet 4 évre szabták és az egész iskola vezető eszméjévé a közgazdasági szellemet kívánták tenni.*

Az egész javaslat viszonylag mintaszerű volt. Az illetékes minisztériumok elvi hozzájárulása után a részletek kidolgozására került a sor s 1913 április 10-ére a Tanács elkészítette, majd ki is nyomatta a négyéves felső kereskedelmi iskola teljes szervezeti szabályzatát, melyben a tárgy és órabeosztás tervezete a következő volt:

Kötelező tárgyak (délelőtt):	I.	II.	III.	IV. osztály
Hit- és erkölcstan	1	1	1	1
Magyar nyelv, fogalmazás és irodalomtörténet	3	3	3	3
Történelem	2	2	2	2
Jogi ismeretek	—	—	2	2
Közgazdasági ismeretek	—	—	2	2
Földrajz	2	2	2	2
Árúismeret és vegytan	2	2	2	2
Természettan	3	—	—	—
Mennyiségtan és politikai számtan	3	2	2	2
Kereskedelmi számtan	4	3	3	2
Könyvvitel	—	3	3	4
Magyar kereskedelmi levelezés és a kereskedelem ismertetése	2	2	2	2
Német nyelv és kereskedelmi levelezés	4	4	3	3
Második idegen nyelv és kereskedelmi levelezés	—	4	3	3
Szépírás	2	—	—	—
Gyorsírás	2	2	—	—
	30	30	30	30
Testgyakorlás (d. u.)	2	2	2	2

Teljes egészében átvettük a kötelező tárgyaknak e tervezetét, mert még a következőkben vissza kell térnünk rá. De már itt is ki kell emelnünk egy fontos mozzanatot, mely a laikusnak is rögtön szemébe tűnik s amely éppen olyan jellemző vonása az egész tervezetnek, mint a közgazdasági szellem — az új kereskedelmi iskola lelke — hangoztatása, s ez: a tárgyak *sorrendje*. Külsőleg is látható újítás, hogy a német és a harmadik *nyelv* tanítását összekapcsolja a *levelezéssel*, a kereskedelmi ismeretekét a *magyar levelezéssel*, de ennél tökéletesebb a sorrend által megállapított belső kapcsolat. Ha az egésznek közgazdasági szellemét kidomborítva a tanítás középpontjába — mint a most ismertetett könyv szerzője szóban is gyakran hirdette — az *embert* tesszük különböző viszonylataiban, akkor majdnem félszázados fejlődés után iskolánk tanterve, hivatott magyarázójának rég hirdetett eszményéül, megtalálta azt a tökéletes, összhangzó egységét, mely nemcsak egyszersmindenkorra egyesíti a tárgyak és szellem régóta szomorúan tapasztalt kettősségét, hanem még azonfelül irányát is adja a haladásnak az egyes tárgyak között, jellemképző is és mindenekfelett modern.

Ez az irány a fenti sorrendben deminutiv. Az embernek az emberiséghez való általános viszonyából, erkölcsi mivoltából, egyetemes társadalmi, gazdasági, nemzeti és egyéni viszonyaiból, a köz-

gazdaság általános mozzanataiból halad a magángazdaság követelményein át az egyedi ügyességek felé. Amiben szerény — de csak egyéni — véleményünk szerint még kiegészítésre szorul, arról a következőkben szólunk.

A négyéves iskola tervében — ennyit bocsássunk előre — a kereskedelmi szakoktatás megtalálta eszményét, az iskola *megtalálta önmagát.*

Most már csak egy bánatos intermezzo következik. Az 1915. (1916.) évi tanítástervezetről már volt szó. Rámutattunk, hogy az e sok tapasztalati eredményből a hároméves oktatásban megvalósítható nem egy gyakorlati értéket átvett ugyan, némi haladást is mutatott ez eszményi koncentráció felé, de nem kell sokat beszélnünk arról, hogy *anyagi* kérdések miatt hol maradt a már-már testet öltött eszménytől. A II. József-féle tollvonás kirántotta a jól megalapozottnak hitt új épület alapvető terméskövei, tönkretette tökéletesnek látszott stílusát és majdnem kiölte a lelkét is. De a romokon is megmaradt a kapu felirata, mint más temetőkén: Föltámadunk!

3. Mert erre a föltámadásra mindenképpen érdemes a kereskedelmi iskola. Nemcsak mi, tanárai, vagyunk e hittől áthatva s a tökéleteshez való fejlődés biztos reményétől eltelve, — a számok is beszélnek. A felső kereskedelmi leányiskolákat — mert ezek nem életképesek, sőt egyenesen károsak, eredendő bűnnel születtek — nem számítva, az 1917—18. iskolai év végén 68 önálló felső kereskedelmi iskola volt, mindegyik fejlődőben, nem csökkenőben, ebből 13 Budapesten, 55 vidéken, összesen 351 osztállyal s ezekben 13,785 tanulóval. E 68 iskolának majdnem a fele, 31 iskola 1902 óta, sőt 30 iskola 1906, s ebből is 23 iskola 1910 óta keletkezett. 100-nál kevesebb tanulója a már teljessé fejlődött, háromosztályos iskolák közül csak a következőknek volt: Alsókubin (82), Hátszeg (93), Homonna (67), Nagyrőce (86), Pancsova (64), Ungvár (82). Mind a hat exponált nemzetiségi vidéken, négy közülük állami, tehát a régi korszak nemzetiségi politikájának szülötte. (Alsókubin 1888, Homonna 1889, Nagyrőce 1890, Pancsova 1895.) Érdekes, hogy majdnem hasonló eredményre jutunk más nemzetiségi vidéken is: Brassó (110, állami, 1885), Lippa (110, állami, 1887), Nagybecskerek (102, állami, 1895), Turócszentmárton (124, állami, 1885), Ujvidék (110, állami, 1885). A községi iskolák, melyek nem politikai törekvések, hanem a közszükséglet szülöttei, megfelelőbb helyeken létesülnek, növendékeik száma Aradon, Pozsonyban, Temesvárt a 300-at is meghaladja (ebben az államiak közül csak Szeged tart velük), de 200-on felül van Debrecenben, Győrött, Szegeden, Nagyváradon, Szombathelyt (ebben az államiak közül megint csak egy iskola, a miskolci versenyez velük).

A közgazdaság s főképpen a kereskedelmi élet jövője országunk évezredes területének most vitássá vált kérdésével együtt pillanatnyilag rémes bizonytalanság előtt áll. A valuta kérdése Damoklesz kardjaként lebeg a közeljövő megélhetése fölött, a nemzetközi kereskedelembe való új belekapcsolódásunk fölött. Fenyegetően, de nem reményvesztően. A székelység rajongó hite éppen olyan erőnk, mint a földrajzi összetartozás történelmi bizonyítékai s az a tudat, hogy a Duna (nem a Mikszáth Kálmán bágyi patakja) mindig lefelé folyik, míg a világ világ lesz. A vizek villamos erőt rejtegetnek, országunk fekvése a transito-kereskedelmet is biztosítja s ha régente a háború megtalálta hadvezérét, a politika a szónokát, most a valutának is el fog jönni a lángelméje. Mert el kell jönnie. S a kereskedelmi iskolák székhelyein végigfutva, csak tiszta és hovátartozásukat soha kétségbe nem vont magyar városok során is ott van a fővároson kívül e névsor: Debrecen, Győr, Kaposvár, Kecskemét, Miskolc, Nagykanizsa, Nagyvárad, Szeged, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg. Az iskolák felének erős középpontja ez abban az esetben is, ha — amit kimondani is, elképzelni is lehetetlenség s aminek a megtörténtét még föltevésnek sem szabad elfogadnunk — jelentékenyebb rész elszakad; s éppen az e pillanatban túlzott helyzetet, a mai kétségbeejtően sivár állapotot véve is alapul, biztos képét látjuk ez iskolanem jövőjének. Mi nem tehetjük félre a fölmerülő kérdéseket avval, hogy ki tudja, hogy lesz, mi lesz Magyarországból, kár most fejlődésről beszélni is, a mi iskolánkat az ébredő gazdasági szellem csak elevenebbé teszi.

A kereskedelmi iskola a jövőnek is fontos iskolája és míg programmja e válságos időkig, de éppen az új korszak ébredéséig kialakult, hogy annak méltó iskolájává lehessen, szelleméről majdnem azt mondhatni, hogy az új korszak, a jövő társadalom nőtt, alakult hozzá, legalább is ahhoz a szellemhez, amilyennek kiformálói elképzelték s hova-tovább megvalósították.

4. A kereskedelmi iskolák elkövetkezendő reformja szorosan összefügg a népiskolai, illetőleg középiskolai tervbevett reformmal. Andor Károlynak folyóiratunkban (XXVII: 522. l.) megjelent cikke körvonalazta azokat az elveket, amelyek szakiskoláink szempontjából is a legeszményibbeknek bizonyulnak. Az iskoláknak nyolcosztályos, mindenkire nézve kötelező, alsó tagozata, a tulajdonképpeni polgáriskola, mely felszívná magába a hatosztályos, ismétlős elemi népiskolát, a mai polgári iskolát s az összes középiskolák alsó tagozatát, mindvégig ingyenes és állami iskola volna, a további oktatást egyenletesen alapozná meg. Ennek is első négy éve az írást, olvasást, számolást s a legelemibb műveltséget, felső négy éve a tudományoknak

az általános műveltséget szolgáltató tételes eredményeit adná meg. A felső kereskedelmi iskolákat ez a többi hasonló rangú (Andortól középső tagozatnak nevezett) iskolákkal közös alap a köztudatban is egyenjogúsítaná a mai középiskolákkal.

E középső tagozatban egykor a mai gimnázium és reáliskola felső (V—VIII.) osztályaival párhuzamosan, tehát a műszaki és lateiner iskolákon kívül kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági, közigazgatási és tkp. polgári (hivatalnoki) iskolát, összesen tehát hétféle iskolafajt szeretnék látni. E hét ágazat közül egyiknek sem kell szükségszerűen a másiknak tanítástervére tekintettel lenni, mert mindegyiket a maga sajátos szelleme kell hogy áthassa.

Ilyenül, mint említettük, a kereskedelmi iskolában a közgazdasági szellem alakult ki. Meg kell hogy nyilvánuljon pedig abban, hogy az ember társadalmi elhelyezkedésének és fejlődésének, remélhető tökéletes állam- és világrendjének megvilágítása mellett mindig és mindenütt közgazdasági helyzete iránt, vagyis minden tárgy közgazdasági vonatkozásai iránt keltsük fel a legnagyobb érdeklődést. Társadalmi — általános — és közgazdasági — sajátos — vonatkozások minden tárgyának gyujtópontjai. Még olyan tárgyban sem hanyagolható el ez a szempont, amilyen a magyar nyelv, fogalmazás és irodalomtörténet; társadalmi szempontból a nemzeti művelődési mozzanatok, annak hangsúlyozása, hogy sajátos faji tehetségével hogyan illeszkedik bele a magyar néplélek a nyugati művelődésbe, hogyan vegyül el annak hatása benne s viszont milyen hatással van a nyugat irodalmára, közgazdasági szempontból jeles közgazdasági íróink, és irodalmunknak a négy éven át szabatosabb ismertetése csak jelentéktelen példák a gyujtópontokkal való kapcsolatokra. S szántszándékkal vettük *ezt* a példát, mert hogy pl. a *földrajz* és különösen a *kereskedelmi földrajz* milyen bő aratással jár e vonatkozásainak összegyüjtésekor, azt nem kell bizonyítanunk. Hogy a közgazdasági szellem fontossága miben rejlik, arra nézve utalunk Barankay Lajos derék cikkére (Keresk. Szakokt. XXV: 125. l.) és Laurentzi Vilmosnak folyóiratunkban megjelent érdemes dolgozatára (XXVII: 225), mely éppen a mai középiskolában is több helyet követel a közgazdasági szellemnek.

A négyéves kereskedelmi iskola tanítástervét már ennek az alapján áll. Hogy a mesterségesen s olcsóbbság okából megakasztott fejlődés új megindítása s mindenekelőtt a négyéves kereskedelmi iskola életbeléptetése *mielőbb vagy azonnal* mennyire kívánatos, az az eddig mondottakból természetes. Az anyag célszerű elosztása, a túlhalmozás megszüntetése éppen olyan fontos követelmények, mint az új szellem, mert nélkülük emez sem érvényesül. Elég volt a megszorított páncélból; lélegzeni akarunk, ütemes, folyamatos egymásutánban.

A négyéves iskola fent közölt tárgyai közé pedig be akarnók még iktatni a *szociológiát.* Világos ugyan, hogy a modern történettanításban is jut számára hely, maga a közgazdasági ismeretek tanítása sem képzelhető el ilyen vonatkozások nélkül, helyet kér a jogi ismeretekben, sőt az erkölcstanban is, de rendszeres oktatása csak külön tantárgyul képzelhető.

A kereskedelmi iskolák tárgyai most is, az új, egységes szellem világításában s az új csoportosításban, két részre oszlanak ugyan, de a két rész egymásból következik, egymással összhangzó egészet alkot. A két csoport Schack Béla fentemlített megvilágításában talán ilyenformán gondolható el helyesen: I. Az ember helyzete elsősorban közgazdasági, másodsorban a térben és időben elfoglalt minden, az emberiséggel közös viszonylatában; II. az ember helyzete magángazdasági, pontosabban kereskedelmi teendőiben. Az első főképpen *szóbeli,* a másik *írásbeli* csoport.

Néhány főbb mozzanatot — nem is rendszeresen — emelünk ki e tárgyakból, akkor nem lesz szükséges egymásközötti kapcsolatukat ezúttal részleteznünk s talán kitetszik az az összhangzó egység is, mely nézetünk szerint Schack Béla törekvéseinek eredményéül az általa most bemutatott régibb tantervek kettőssége helyébe lép.

I. **Az emberiség szempontja.** Az emberi boldogulás tanulságai.

1. *Erkölcstan.* Az ember mint az erkölcsi világrend része. Jellemképzés. Főképpen: becsületesség és kötelességtudás. A munka szeretete. A művelődés szeretete. Kereskedelmi tisztesség. A kereskedelem megbecsülése.

2. *Magyar.* A nemzeti műveltség, a magyar néplélek az egyetemesben. A magyar műveltség megbecsülése. Az irodalom szerepe. Közgazdasági irodalmunk. Fogalmazás.

3. *Történelem.* Nemzeti, gazdasági és kereskedelmi művelődési fejlődés. Az ember mint egy nagy közösség cselekvő és szenvedő része.

4. *Társadalomtan.* A műveltség és társadalom kialakulása. Társadalmi rendszerek. Társadalmi osztályok harca a multban. Szociális világnézetek. Az ember jövendő társadalmi helyzete.

5. *Jogi ismeretek.* Az ember jogi helyzete embertársaival szemben *a)* nemzetközi szempontból, *b)* az államon belül. A kereskedő jogi helyzete. A magyar kereskedelmi- és váltójog.

6. *Közgazdasági ismeretek.* Termelés és fogyasztás. Közgazdasági rendszerek, gazdasági harcok. A kereskedő közgazdasági szerepe.

7. *Földrajz.* Az ember és viszonya a földhöz, az éghajlathoz. Települési és termelési viszonyok. Kereskedelmi érintkezései, közlekedési vonalak.

8. *Természettan.* A munka. A gépek. Gyakorlati találmányok. A természet az ember szolgálatában.

9. *Árúismeret és vegytan.* Termékek tulajdonságai. Közgazdasági szerepük. A természeti erők vegytani felhasználása.

II. **A kereskedő szempontja.** Az egyéni megélhetés eszközei.

10. *Mennyiségtan.*
11. *Kereskedelmi számtan és irodai munkálatok.*
12. *Könyvviteltan.*
13. Magyar- és idegen nyelvű *kereskedelmi levelezés* a kereskedelmi szokásokkal kapcsolatosan.

} Mint a magángazdaság eszközei.

14. *Szépirás.*
15. *Gyorsirás.*

} Egyéni ügyességek.

16. *Testnevelés.*

Ismételjük, nem az egyes tantárgyak tárgykörét merítettük ki, csak egy-két vonást kaptunk ki mindegyik tárgyból, a közös szellem *(közgazdaság)*, az egység *(az ember)* s a számos (főként *kereskedelmi*) kapcsolat szembetűnőbbé tételére. Hogy a társadalomtan és a közgazdaság mennyire átfogja e csoportosítást, annak íme két példája:

I.

Az ember

	viszonyaiban:
erkölcsi	erkölcstan
nemzeti és művelődési	magyar, történelem
szociális	társadalomtan
jogi	jogi ismeretek
gazdasági	közgazdasági ismeretek
települési és érintkezési	földrajz
természeti és energia	természettan, árúismeret, vegytan,
magángazdasági	mennyiségtan, keresk. számtan, könyvviteltan és levelezés
ügyességi	szépírás, gyorsírás, testnevelés.

II.

Társadalmi, közgazdasági, főként kereskedelmi mozzanatok.

1. Erkölcstan.
2. Magyar.
3. Történelem.
4. Szociológia.
5. Jog.
6. Közgazdasági ismeretek.

A termelés tényezőinek szerepe, kereskedelmi mozzanatokkal.

a) *természet*
7. földrajz.
8. árúismeret.
b) *munka*
9. fizika.
10. vegytan.
c) *tőke*
11. a régebbi ú. n. szaktárgyak. Írásbeli tárgyak.

E kiragadott szempontok is igazolják, hogy az új kereskedelmi iskolában a közműveltségnek — amelynek részleteire itt nem tértünk ki — egynek kell lennie a szakszerűséggel. A szaktárgyakban is lélek lesz, amely a régi száraz «ügyességeket» megnemesíti, a közműveltségi tárgyak levegőjét pedig szakszerűvé teszi, amelyen belül természetes talajukban élnek a szaktárgyak. Itt már nem mesterkélt, hanem természetszerű lesz a sokat emlegetett koncentráció. Nem külső váza lesz a tanításnak, hanem gerince.

Ehhez természetszerűen járul a következő követelményünk: az egységes tanárképzés, melynek gyökere a kereskedelmi iskolai végzettség kell hogy legyen. Ez a sine qua non. A meglévő középiskolai nemzedéken mielőbb szociológiai és közgazdasági szellemű, de gyakorlatias módszerű tanfolyamokkal kell segíteni. A jövendő nemzedékben pedig a kereskedelmi iskolai tanárképzést szoros kapcsolatba kell hozni a főiskolai tudományos oktatással — a kereskedelmi iskolai abiturienseknek rendes hallgatóknak lehessenek — de a kapcsolat fordított legyen: *a tanárképzőn belül helyet kell adni az ily szellemű «humanioráknak» is.* Az iskolák tanári testületeinek meg kell adni a papiroson létezett ajánlási jogot a tanári állások betöltésében; ez biztosítja az egységes és folytonos tanári közszellemet. A hospitálást a viszonyok kedvezőbbre fordultával ki kell terjeszteni a szomszédos iskolák egyazon szakú tanárainak előadásaira; evégből helyes volna az órarendekben annyira tiltott *üres napot* éppen kötelezővé tenni. A fenntartók pedig biztosítsanak a tanároknak költségvetésben erre anyagi lehetőséget.

Csak pillanatnyilag időszerű, de pillanatnyilag, sajnos, még gyakorlatiatlan követelményünk a tankönyvváltoztatás elkobzott jogának visszaadása. Gyakorlatiatlan, mert — éppen a négyéves iskolára — sok lehetőségünk nincs.

A gyakorlati élettel való szorosabb kapcsolatot a kirándulásoktól, «műhely»-látogatásoktól az ú. n. «kereskedelmi szaktanácsig» most nem részletezzük. De egy gyakorlati szempontot kiemelünk s ez az, hogy növendékeinkből *ily szellemű* iskola végeztével — csakúgy, mint a gimnáziumból — nem kerülnének ki postások, vasutasok, kis-

tisztviselők (erre volna jó a polgári iskola párhuzamos középső, talán csak háromosztályos tagozata, mely mindegyik iskolát mentesítené a más pályára kerülőktől), hanem csakugyan a közgazdasági s elsősorban kereskedelmi élet emberei.

5. És most térjünk vissza egyik kiinduló pontunkra. Ha sikerült némiképpen rámutatnunk a kereskedelmi iskolák új, tökéletes tipusának néhány vonására, egységes közgazdasági szellemükre, mely mindnyájunk lelkében, lelkünkből szeretve él, természetes fejlődésük ez új állomására, nézzünk körül: hol is maradtak el erről a állomásról azok a bizonyos «felső kereskedelmi leányiskolák»?

Már nem kell sok szót vesztegetnünk rájuk. Jelentéktelen epizódok lettek, a középiskoláknak nyűgül, a kereskedelmi életnek proletártermelő talajul, a szakembereknek bosszúságul, a modern felső kereskedelmi iskoláknak a nagymama divatjában járó paródiákul.

Már nem követelmény, már csak következmény, a fejlődés következménye, hogy e korcsszülötteknek ki kell veszniök. Vagy át kell alakulniok önálló, modern női felső kereskedelmi iskolákká — ott, ahol hivatottságuk és talajuk van.

A jó tanárnak legfőbb jellemvonása, hogy iskoláját lelke mélyéből szereti. Bocsánatot kérek, de én nem hiszem, hogy akár a középiskolai, akár a szaktanárok szeretik ezt az iskolát.[1] L. Z.

[1] Ez a cikk 1918 decemberében iródott, de technikai akadályok miatt ez évi 1—2. számunkban nem jelenhetett meg. Azóta világok születtek és multak el. A reánk váró nehéz gazdasági viszonyok között a cikknek a már megvalósult 4 éves iskolához fűzött reményei talán koraszülöttek, többi része azonban még most is időszerű. *A szerző.*